

Online ISSN 2335-2388

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2013 Nr. 24 (29)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 24 (29)

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Mokslo kryptis: filologija (04H). Mokslo sritys: gramatika, semantika, semiotika, sintaksė (H 352), bendroji ir lyginamoji literatūra, literatūros kritika, literatūros teorija (H 390).

Pagrindinės kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

Kierunek naukowy: filologia (04H). Dyscypliny naukowe: gramatyka, semiotyka, semantyka, syntaktyka (H 352), literatura ogólna i porównawcza, krytyka literacka, teoria literatury (H 390).

Podstawowe języki: polski, litewski, angielski i rosyjski.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University in Kielce Faculty of Humanities.

Scientific field: philology (04H). Research areas: grammar, semantics, semiotics, syntax (H 352), general and comparative literature, literary criticism, literary theory (H 390).

The journal accepts articles and correspondence written in English, Lithuanian, Polish, and Russian.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

Elektronische Zeitschriftenbibliothek (2002) Arianta (2002)	Frei zugängliche E-Journals Universitätsbibliothek Regensburg Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
Balcan Rusistics (2004)	Russian Language, Literature and Cultural Studies
C.E.E.O.L. (2005)	Central and Eastern European Online Library DFG Nationallizenzen
EBSCO (2006)	Humanities International Complete Humanities Source Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007)	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008)	Index Copernicus International Journal Master List
Lituanistika (2011) Linguistic Bibliography Online (2012) Ulrichs (2013)	The database of the humanities and social sciences in Lithuania Brill Leiden, Netherlands Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“
Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Respectus Philologicus
Vilnius University
Kaunas Faculty of Humanities
Muitines 8, Kaunas 44280, Lithuania

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Proof-readers

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)
Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)
Algis Braun (anglų kalba / język angielski / English language)
Eleonora Lassan, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Vertimas / Tłumaczenie / Translation

Beata Piasecka, Živilė Nemickienė

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2013

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2013

REDAKTORIŲ KOLEGIJA — KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė, dr. (04H), Baltarusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, dr (04H), Białoruś, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto profesorė, dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych, dr (04H), Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr. (04H), Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza”, dr hab. (04H), Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, dr. (04H), Rusija
 Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego, dr (04H), Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H), Niemcy
- Aloyzas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa

- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, profesorė, dr. (04H), Lietuva
Starys pracownik naukowy, profesor w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF profesorius, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jurgita Mikelionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor Uniwersytetu w Kansas, dr (04H), USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruszkowski** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius, dr. (04H), Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś
- Leona Tokor** Jeruzalės Žydų universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab. (04H), Izrael

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Professor (04H), Senior Researcher, Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), University of Latvia, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg State University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelsen	Professor (04H), The University of Kansas, USA

Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), Minsk State Linguistic University, President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus
Leona Toker	Professor (04H), The Hebrew University of Jerusalem, Izrael

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

- Aleksandras Krasnovas** (Lietuva / Litwa). Individuali ir bendruomeninė tapatybė bei jų sąveika grožinėje literatūroje..... 11
- Oleg Leszczak** (Lenkija / Polska). Społeczny i empiryczny charakter transcendentalnego antropocentryzmu Immanuela Kanta: problem istoty człowieczeństwa 21
- Bernard Sypniewski, M. Frankel Sypniewski** (JAV / USA). Patterns of Thought..... 36
- Наталья Клушина** (Rusija / Rosja). Интенциональный аспект современной стилистики..... 50

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

- Yuri Stulov** (Baltarusija / Białoruś). The Cityscape in the Contemporary African-American Urban Novel 65
- Анна Дашенко** (Ukraina / Ukraina). Личностное измерение стиля И-ань: ценностные установки Ли Цинчжао 72
- Gintarė Aleknavičiūtė** (Lietuva / Litwa). Domestication in the Translation of D. Brown's *The Da Vinci Code*..... 87
- Anna Wzorek** (Lenkija / Polska). Olgi Tokarczuk gra z regułami powieści kryminalnej (na podstawie *Prowadź swój plug przez kości umarłych*) 98
- Simona Amankevičiūtė** (Lietuva / Litwa). Kognityvusis požiūris į stereotipinius moters įvaizdžius vizualiojoje reklamos erdvėje..... 108
- Елена Казимянец** (Lietuva / Litwa). *Снег* в русской языковой картине мира 121
- Oskar Gawlik** (Lenkija / Polska). On *If* and *Whether* Complement Clauses of *See*, *Wonder*, and *Know* in Contemporary Spoken Academic American English: A Corpus-Based Study..... 131
- Евгений Зубков** (Lenkija / Polska). Словоупотребления *ксива* и *малява* в русском уголовном дискурсе..... 142
- Mihaela Culea** (Rumunija / Rumunia). “Middle Ground,” “Duality,” and “Diversimilarity” as Responses to Postcolonial and Global Challenges in Chinua Achebe's *The Education of a British-Protected Child* and *No Longer at Ease* 151
- Malgorzata Krzysztofik** (Lenkija / Polska). *Recepta duszna i cielesna przeciw powietrzu morowemu* ks. Hieronima Powodowskiego (XVI w.) – antropologiczny model lektury..... 162
- Malgorzata Przeniosło** (Lenkija / Polska). Nauczyciele akademicy na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w okresie międzywojennym..... 176

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

- Элеонора Лассан** (Lietuva / Litwa). О причинах вечности сказочных сюжетов
(на материале сказки «Мальчик с пальчик»)..... 194

IV. KONFERENCIJŲ MEDŽIAGA / MATERIAŁY KONFERENCYJNE

- Leszek Szymbański** (Lenkija / Polska). Language Awareness in an Internet Chat Room 203

V. SKAUDŪS KLAUSIMAI / DRAŹLIWE KWESTIE

- Viktorija Makarova** (Lietuva / Litwa). Priešo įvaizdžio formavimas Lietuvos žiniasklaidos
priemonėse: lenkų klausimas..... 213

VI. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Konferencijų apžvalgos / Konferencje

- Jurgita Astrauskienė** (Lietuva / Litwa). Tarptautinės mokslinės konferencijos „Tarp eilučių:
lingvistikos, literatūrologijos, medijų erdvė“ *TELL ME 2013* apžvalga 222

- Tatiana Larina** (Russia). Searching for Understanding in Cross-Cultural Communication.... 225

Knygų recenzijos / Recenzje książek

- Лара Синельникова** (Ukraina / Ukraina). ЧЕРВИНСКИЙ, П., 2012. *Язык советской
действительности: Семантика позитива в обозначении лиц*..... 230

- Michał Mazurkiewicz** (Lenkija / Polska). *Sport w sztuce. Sport in Art.* 2012.
M. KOZIOŁ, D. PIEKARSKA, M. A. POTOCKA (eds.)..... 237

- Anonsai / Zapowiedzi** 239

VII. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS /

- ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI** 240

- VIII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY** 248

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

- Aleksandras Krasnovas** (Lithuania). The Interaction of Personal and Communal Identities
in Literature 11
- Oleg Leszczak** (Poland). On the Social and Empirical Nature of Kant's Transcendental
Anthropocentrism: The Problem of Human Nature 21
- Bernard Sypniewski, M. Frankel Sypniewski** (USA). Patterns of Thought..... 36
- Natalia Klushina** (Russia). The Intentional Aspect of Modern Stylistics 50

II. FACTS AND REFLECTIONS

- Yuri Stulov** (Belarus). The Cityscape in the Contemporary African-American Urban Novel ... 65
- Ganna Dashchenko** (Ukraine). The Identity Dimension of the *Yi-An* Style:
The Value System of Li Qingzhao..... 72
- Gintarė Aleknavičiūtė** (Lithuania). Domestication in the Translation of
D. Brown's *The Da Vinci Code* 87
- Anna Wzorek** (Poland). Olga Tokarczuk's Game with the Rules of Criminal Novels:
The Case of *Plough Through the Bones of the Dead* 98
- Simona Amankevičiūtė** (Lithuania). Cognitive Approach to the Stereotypical
Placement of Women in Visual Advertising Space 108
- Jelena Kazimianec** (Lithuania). Snow in the Russian Language Picture of the World..... 121
- Oskar Gawlik** (Poland). On *If* and *Whether* Complement Clauses of *See*, *Wonder*,
and *Know* in Contemporary Spoken Academic American English:
A Corpus-Based Study..... 131
- Eugene Zubkov** (Poland). Word Usage of *Ксива* and *Малыва* in Russian Criminal
Discourse 142
- Mihaela Culea** (Romania). "Middle Ground," "Duality," and "Diversimilarity"
as Responses to Postcolonial and Global Challenges in Chinua Achebe's
The Education of a British-Protected Child and *No Longer at Ease* 151
- Malgorzata Krzysztofik** (Poland). The Anthropological Model of Reading
"Prescription for Soul and Body Against Epidemic Air" by 16th Century Priest
Hieronim Powodowski 162
- Malgorzata Przenioslo** (Poland). The Academics at Stefan Batory University in Vilnius
During the Interwar Period..... 176

III. OPINION

- Eleonora Lassar** (Lithuania). On the Imperishable Reasons of Fairy-Tale Plots:
The Case of *Tom Thumb* 194

IV. CONFERENCE MATERIAL

- Leszek Szymański** (Poland). Language Awareness in an Internet Chat Room 203

V. SENSITIVE ISSUES

- Viktorija Makarova** (Lithuania). The Formation of the Image of the Enemy
in Lithuanian Media Outlets: The Polish Question 213

VI. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE**C o n f e r e n c e s**

- Jurgita Astrauskienė** (Lithuania). Review of the International Scientific Conference
“Thought Elaboration: Linguistics, Literature, Media Expression” (TELL ME 2013) 222

- Tatiana Larina** (Russia). Searching for Understanding in Cross-Cultural Communication.... 225

B o o k r e v i e w s

- Lara Sinelnikova** (Ukraine). CZERWINSKI, P., 2012. *The Language of Soviet Reality:
The Semantics of Positive Personal Evaluations* / ЧЕРВИНСКИЙ, П., 2012.
Язык советской действительности: Семантика позитива в обозначении лиц 230

- Michał Mazurkiewicz** (Poland). *Sport w sztuce. Sport in Art*. 2012.
M. KOZIOL, D. PIEKARSKA, M. A. POTOCKA (eds.)..... 237

- A n n o u n c e m e n t s** 239

- VII. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION** 240

- VIII. OUR AUTHORS** 248

Anna Wzorek

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25–509 Kielce, Polska

Tel. +48 41 313 37 17

E-mail: ag.wzorek@wp.pl

Zainteresowania naukowe: polska literatura współczesna, literatura i kultura popularna, dramat międzywojenny

OLGI TOKARCZUK GRA Z REGULAMI POWIEŚCI KRYMINALNEJ (NA PODSTAWIE *PROWADŹ SWÓJ PŁUG PRZEZ KOŚCI UMARŁYCH*)

Artykuł przedstawia grę Olgi Tokarczuk z narracją kryminalną na podstawie jej powieści *Prowadź swój pług przez kości umarłych* (w dalszej części opracowania zastosowano skróconą nazwę powieści: *Pług*), wydanej w 2009 roku. Znana i uhonorowana wieloma prestiżowymi nagrodami pisarka zlekceważyła szereg „żelaznych” reguł, od wieków obowiązujących w powieści detektywistycznej, i stworzyła pastisz kryminału. W trakcie analizy zwrócono uwagę na to, że Tokarczuk odchodzi od frekwentownych schematów fabularnych kryminału, delikatnie nawiązuje jedynie do problemu „wyspy”. Pisarka niweczy zasadę głoszącą, że punktem wyjścia kryminalnej fabuły musi być morderstwo. Autorka nie tylko zwleka z wprowadzeniem motywu zbrodni, ale również – znów wbrew wspomnianym „żelaznym” zasadom – rezygnuje z prezentacji przesłanek niezbędnych do zdemaskowania przestępcy. Daleko bardziej zajmuje ją codzienność bohaterki (a zarazem narratorki) niż okoliczności czterech morderstw. W świecie wykreowanym przez Tokarczuk brakuje detektywa prowadzącego śledztwo. W finale niby-kryminału sama sprawczyni zbrodni wyjawia tajemnicę zagadkowych śmierci. Dość swobodny stosunek Tokarczuk do reguł kryminału objawia się również tym, że pozostawia morderczynię bezkarną, ponadto wprowadza pozbawiony prawdopodobieństwa życiowego sposób zbrodni. W *Pługu* – co świadczy o pastiszowym charakterze utworu – nie znajdziemy odwołań do klasyków kryminału, są natomiast cytaty z mistycznej poezji angielskiego twórcy – Williama Blake’a.

SŁOWA KLUCZOWE: literatura współczesna, powieść kryminalna, Olga Tokarczuk, pastisz, proza popularna.

Współcześnie, w epoce postmodernizmu, gdy ostentacyjnie ogłasza się śmierć historii, metafizyki i sztuki, w literaturze można zaobserwować dwie tendencje. Utwór, by zwrócić uwagę krytyków, musi zadziwiać, więcej: szokować. W czasach futurystów wystarczyło odejść od reguł ortograficznych. Dzisiaj natomiast utwór ma wprowadzać czytelnika w osłupienie sylwiczną formą (która – jak wiadomo – jest nieprze-

widywalna), afabulacją (np. eksperymenty prozatorskie Piotra Wojciechowskiego, Dariusza Bitnera, Romana Wysogłada, Marka Słyka, Krystyny Sakowicz), łamaniem tabu obyczajowego (np. *Białe małżeństwo* Tadeusza Różewicza, utwory Manueli Gretkowskiej, Jerzego Pilcha), wulgaryzacją języka (np. tzw. dresiarzka powieść Doroty Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*). Współcześnie – i to jest

wspomniana druga tendencja – zaciera się też granica pomiędzy obiegiem wysokim i niskim, prawdziwie artystycznym i popularnym, przeznaczonym dla masowego odbiorcy. Umberto Eco najpierw w *Imieniu róży* (1980), a następnie w *Wahadle Foucaulta* (1988) dowiódł, że z powodzeniem można łączyć wątek kryminalny z poważną refleksją filozoficzną. Zresztą powieść kryminalna obecnie cieszy się dużym zainteresowaniem, o czym zaświadcza dorobek Marka Krajewskiego (*Śmierć w Breslau, Dżuma w Breslau, Koniec świata w Breslau*) czy próba Olgi Rudnickiej (*Martwe jezioro*). Poza tym od lat trwa dobra passa gatunków masowych – romansu (*Czytadło, Bohiń* Tadeusza Konwickiego, tzw. owocowa seria Izabeli Sowy, powieści Katarzyny Grocholi, Małgorzaty Kalicińskiej; twórczość tych dwóch ostatnich jest ekranizowana, co – rzecz jasna – sprzyja popularyzacji), fantasy (cykl o Wiedźminie Andrzeja Sapkowskiego, powieści Andrzeja Pilipiuka, Jacka Dukaja), a ostatnio również horroru (np. Jakuba Małeckiego *Błędy i Przemysł cudu*, obie pozycje z 2008 roku).

Prowadź swój pług przez kości umarłych (2009), stosunkowo niedawno wydana powieść Olgi Tokarczuk, pisarki z ponad dwudziestoletnim stażem literackim, autorki mającej ugruntowaną pozycję na kulturowej mapie Polski (Kinga Dunin powie, że „Olga wrosła w pejzaż polskiej kultury i trudno dziś wyobrazić sobie literaturę polską bez niej [...]”; Dunin 2008: 3), więcej – uhonorowanej wieloma prestiżowymi nagrodami (1993 – Nagroda Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek za *Podróż ludzi Księgi*, 1997 – Nagroda Fundacji im. Kościelskich za *Prawiek i inne czasy*, 2008 – Nagroda Literacka Nike za powieść *Bieguni*), dowodzi rozprzestrzeniania się wspomnianej wyżej drugiej tendencji. Tokarczuk ma w

swym dorobku bardzo poważne, ambitne, dojrzałe artystycznie pozycje, zarówno powieści (np. *E.E., Dom dzienny, dom nocny, Bieguni, Podróż ludzi Księgi*), jak i krótkie formy narracyjne (*Szafa, Gra na wielu bębenkach*). Dość przypomnieć, że *Dom dzienny, dom nocny* jest książką tak nowoczesną pod względem formalnym, iż nastęrcza historykom literatury trudności analitycznych, interpretacyjnych i klasyfikacyjnych. Stanisław Burkot powie (i zapyta zarazem), że jest to „[...] chyba najważniejsza książka w dotychczasowym dorobku Tokarczuk? Czy to jeszcze powieść? [...] Utwór przypomina dawną powieść szkatułkową, ale dość swobodnie przetwarzaną – i to jest jego formuła ostateczna” (Burkot 2010: 400–401). W 2009 roku Tokarczuk, jakby trochę zaskakując opinię publiczną i krytyków literackich, oddaje do rąk czytelników powieść *Prowadź swój pług przez kości umarłych*, z pogranicza literatury wysokiej i trywialnej.

Różnie określano przynależność gatunkową *Pługa*. Raz nazywano go „powieścią proekologiczną” (Ostaszewski 2009: 69), przy innej okazji – co notabene wykpiła Wioletta Sobieraj – klasyfikowano jako „thriller moralny” (Sobieraj 2010: 44); przy jeszcze innej okazji pokazywano związki z powieścią kryminalną, ba (co jest z pewnością przesadnym komplementem) – określano „przednim kryminałem” (Dobiegała 2010: 324), wreszcie „traktatem etyczno-ekologicznym” (Wierzejska 2010: 11). Sama autorka jeszcze przed ukazaniem się książki o Janinie Duszejko (w krakowskim Wydawnictwie Literackim) zapowiedziała, że to „pastisz thrillera z kryminalnym plotem” (Sobolewska 2009: 60), a nieco później dodała, iż „[...] książka jest polityczna, jak najbardziej. Jest polityczna w tym najszerszym rozumieniu polityczności

jako wartościowania tego, co się wokół nas dzieje i opowiadania się po jakiejś stronie tych wydarzeń” (Sobolewska 2009: 62). Najlepiej, najtrafniej o *Plugu* wypowiedzieli się wspomniani już Burkot oraz Wojciech Browarny, którzy jednogłośnie uznali utwór za eksperyment pisarski, dokładniej – sprytną, inteligentną grę autorki z konwencjami kryminału (Burkot 2010: 403; Browarny 2010: 130). Pójdźmy tym tropem, posłuchajmy podpowiedzi wspomnianych badaczy i spójrzmy na *Plug* jako na quasi-kryminał, próbę zmierzenia się autorki z gatunkiem popularnym. Wcześniej jednak trzeba przynajmniej wspomnieć, iż utwór wywołał znaczny rezonans społeczny, doczekał się kilkunastu recenzji, miał sporą grupę entuzjastów i trochę mniej liczne grono przeciwników. O tym, iż na temat *Pluga* ukazały się czasem sprzeczne, diametralnie różne oceny, najlepiej świadczy dwugłos z udziałem Weroniki Górskiej i Wioletty Sobieraj, wydrukowany w czasopiśmie „Migotania, Przejaśnienia”. Pierwsza recenzentka starała się dowieść, że najnowsza rzecz Tokarczuk o nieco przydługim, zaczerpniętym od angielskiego poety romantycznego tytule, to – jak się wyraziła – „dobry, porządny kryminał” (Górska 2010: 44). Pisała: „*Prowadź swój plug przez kości umarłych* to książka, w której wszystkie elementy – wiejskość, magia, wywrotowość, obfitość trupów, poezja Williama Blake’a, a nawet patos znakomicie do siebie pasują i się wzajemnie dopełniają, a żadna postać, zwierzę ani przedmiot nie pojawiają się przypadkowo. Jak na dobry kryminał i jak na po prostu dobrą powieść przystało” (Górska 2010: 44).

Wioletta Sobieraj z kolei nazwała dzieło „pseudothrillerem moralnym, tworem kuriozalnym” (Sobieraj 2010: 44) z powodu braku talentu autorki w zakresie konstruo-

wania kryminalnych fabuł. Jak dotąd najbardziej negatywna ocena powieści wyszła spod pióra Agnieszki Czachowskiej, która nie widząc w *Plugu* żadnych walorów, w końcu pyta: „Co będzie dalej z talentem Olgi Tokarczuk?” (Czachowska 2010: 108). Generalnie jednak w recenzjach powtarzają się uwagi, iż *Plug* stanowi pochwałę ekologii, piętnuje myślistwo oraz wszelkie przejawy agresji człowieka wobec zwierząt, zawiera akcenty antykościelne i antychrześcijańskie (główna bohaterka fascynuje się astrologią, przeżyła kilka tzw. wolnych związków, wprowadzona do tekstu aluzja biblijna ma charakter przewrotny – ewangeliczne miano „Dobra Nowina” otrzymuje bohaterka będąca swoistym wynaturzeniem – nie ma włosów, brwi i rzęs, pochodzi z patologicznej rodziny, ponadto duchowny – ksiądz Szelest jest zapalonym myśliwym), wreszcie jest mieszanką elementów literatury ambitnej i uproszczonej, zwróconej ku masowemu odbiorcy. Quasi-kryminał Olgi Tokarczuk – co również świadczy o jego dużej popularności – bardzo szybko został przeniesiony na scenę. Premiera odbyła się 11 września 2010 roku w Teatrze Polskim w Poznaniu. Spektakl, wyreżyserowany przez Emilię Sadowską, pierwotnie nosił tytuł *Duszejko i kosmogromy. Kryminał ekologiczny*. Ostatecznie jednak, w nawiązaniu do informacji przekazywanych przez media w 2004 roku o grasującym na Pomorzu Zachodnim tajemniczym pomórniku – mordercy zwierząt, zmieniono pierwszy człon tytułu i zastosowano nagłówek *Pomórnik. Kryminał ekologiczny*. Sztuka była utrzymana w konwencji czarnego kryminału, na pierwszy plan reżyserka wysunęła wątek ekologiczny (Zob. Delimata 2010: 78–82; Ostrowska 2010: 98–100; Larek 2010: 20–21).

Wróćmy jednak do kwestii dla nas zasadniczej, a zatem do gry Olgi Tokarczuk z konwencjami powieści kryminalnej. Jerzy Siewierski wymienia kilka tzw. „żelaznych” reguł rządzących utworami, dla których pierwowzorem stało się opowiadanie *Zabójstwo przy rue Morgue* E.A. Poe’go. Dotyczą one sposobu dokonania zbrodni, prezentacji przesłanek służących do rozwiązania zagadki kryminalnej, w końcu samego mordercy. Układają się w taki oto ciąg nakazów: „[...] zagadka opisana w powieści musi zostać rozwiązana, a morderca zdemaskowany. Pochodną tej normy jest zasada, że zło zostaje ukarane, a przestępca nie powinien się cieszyć bezkarnością. [...] Drugą podstawową regułą jest konieczność umieszczenia w tekście wszystkich przesłanek niezbędnych dla rozwiązania zagadki [...]. Przesłanki umożliwiające rozwiązanie powinny więc znajdować się w tekście, ale nie mogą być zbyt widoczne. Należy je starannie ukryć w gąszczu wydarzeń przypadkowych [...] lub zakamuflować ich praktyczne znaczenie. [...] Z przesłanek ukrytych w tekście kryminału można wyciągnąć wnioski jednoznaczne i jedynie możliwe. [...] Następną ogólnie przyjętą regułą obowiązującą w powieściach detektywistycznych dotyczy osoby mordercy. Głosi ona, że nie może być nim ktoś zupełnie nieznan czytelnikowi. [...] Całkowicie wykluczona jest wszelka interwencja <mocy pozaziemskich>. Narzędziem zbrodni musi być coś ogólnie znanego [...]. Motyw zbrodni nie powinien być nigdy od początku oczywisty” (Siewierski 1979: 40–51).

Przypomnijmy jeszcze, że klasyczna powieść kryminalna, ściślej – jej odmiana detektywistyczna, jest „rodzajem zagadki intelektualnej, proponowanej odbiorcy” (Żabski 1997: 320). Szaradę rozwiązują równolegle dwie osoby – fikcyjny detektyw,

kierowany ręką autora, oraz czytelnik; zawsze jednak chodzi o to, by ten ostatni nie przewyższył pierwszego, by nie okazał się sprawniejszy, szybszy w zdemaskowaniu przestępcy. Od czasu Sherlocka Holmesa i Augusta Dupina, który w *Zabójstwie przy rue Morgue* rozszyfrowuje tajemnicę okrutnej, wręcz bestialskiej śmierci matki i córki, detektyw posługuje się metodą dedukcji, czyli logicznego rozumowania, wnioskowania na podstawie relacji świadków i zaistniałych sytuacji. Fabuła powieści detektywistycznej – tak jak i pozostałych gatunków popularnych – jest schematyczna, podlega stereotypizacji. Składa się z następujących stałych elementów: morderstwo (zawsze pojawiające się w inicjalnych partiach utworu), przesłanki, fakty naprowadzające na osobę przestępcy, wreszcie rozwiązanie zagadki. Powieść kryminalna – by posłużyć się jakże trafnym stwierdzeniem Rogera Cailloisa – „[...] przypomina film wyświetlany od końca do początku” (Caillois 1967: 168). Narracja – inaczej niż w powieści przygodowej – nie idzie „za porządkiem wydarzeń”, lecz „za porządkiem odkrycia”, ma zatem kształt „linearno-powrotny” (Caillois 1967: 168). Anna Martuszevska, odwołując się do mitologicznego morderstwa (historia o Edypie) oraz biblijnej zbrodni bratobójstwa (Kain i Abel), trafnie stwierdza, iż powieść kryminalna usiłuje „[...] odtworzyć przeszłość, by dowiedzieć się, kto był zabójcą” (Martuszevska 1997: 124). Schematyczna fabuła kryminału, zawsze tocząca się w układzie zamkniętym, najczęściej eksploatuje następujące wzorce: „morderstwa na wyspie”, „zamkniętego pokoju”, „podwójnej zagadki” oraz „tabeli czasów”. Pierwszy z wymienionych schematów zakłada, że morderstwo zostało popełnione w miejscu odosobnionym, odizolowanym od reszty

świata, np. w samolocie, pociągu, opuszczonym domu, znajdującym się w peryferyjnej dzielnicy. „Zagadka zamkniętego pokoju” jest wzorem trudnym w realizacji, ale bardzo atrakcyjnym dla czytelnika, efektownym. W tym wypadku – jak tłumaczy Siewierski – „rzecz polega na... realizacji niemożliwości. Morderstwo popełnione zostaje w pokoju zamkniętym na cztery spusty od wewnątrz. Morderca – myśląc zdroworozsądkowo – nie mógł się ani do zamkniętego pokoju dostać, ani z niego wydostać. Jednak zbrodnia została popełniona!” (Siewierski 1979: 53). Wzorec podwójnej zagadki sprowadza się do tego, iż w fabule, skażonej już zbrodnią, nagle pojawia się kolejne morderstwo, które rzuca odmienne światło na tę pierwszą śmierć, każe patrzeć na nią zupełnie inaczej. W powieści opartej na schemacie „tabeli czasów” z kolei detektyw musi ustalić dwie kwestie: o jakiej porze zginął denat oraz w jakim porządku był odwiedzany przez potencjalnych zabójców.

Zobaczmy teraz, jak Olga Tokarczuk poczyną sobie ze wskazanymi powyżej „świętymi” regułami kryminału. Przede wszystkim pisarka rezygnuje z frekwencywnych wzorców fabularnych powieści detektywistycznej. W pewien sposób nawiązuje jedynie do wzorca „wyspy”. Akcją *Pluga* umieszcza w Kotlinie Kłodzkiej, w miejscu słabo zaludnionym, nieco częściej odwiedzanym w lecie, ale zimą – naprawdę opuszczonym. Jej bohaterka Janina Duszejko opiekuje się domami przyjaciół i znajomych, którzy na stałe mieszkają we Wrocławiu, tylko przy sprzyjającej pogodzie powracają do sudeckiej krainy. Miejsce wskazane przez Tokarczuk, które bez wątpienia przypomina „wyspę” z powieści kryminalnej, trafnie charakteryzuje Robert Ostaszewski: „Akcja rozgrywa się

współcześnie w zapadłej wioszcynie położonej w Kotlinie Kłodzkiej, ot, kilkanaście chałup rozrzuconych pośród gór i lasów, z których tylko trzy są zamieszkałe przez cały rok, a reszta to letniska” (Ostaszewski 2009: 69). Fabuła *Pluga* nie jest skonstruowana wedle schematu obowiązującego w powieści detektywistycznej, gdzie – jak wcześniej zaznaczyliśmy – nieodzownymi elementami są: tajemnicze zabójstwo, umieszczone zawsze na początku, poszlaki umożliwiające odpowiedź na pytanie: kto zabił, wreszcie wskazanie sprawcy i – co za tym idzie – ukaranie go. W interesującym nas utworze ginie aż pięć osób: Wielka Stopa, Komendant posterunku policji, hodowca lisów Anzelm Wnętrzak, Prezes oraz ksiądz Szelest. Mamy więc szereg morderstw, pojawia się – jak czytamy w tekście – „łańcuch śmierci” (Tokarczuk 2009: 266)¹. Tu – by powtórzyć za Wierzejską – „trup ścieli się gęsto” (Wierzejska 2010: 10), ale nie ma to nic wspólnego ani ze schematem „podwójnej zagadki” (gdyż kolejne morderstwa nie wpływają na odbiór, interpretację poprzednich zbrodni), ani z klasycznym wzorcem fabularnym powieści detektywistycznej. W swym kryminale czy raczej w quasi-kryminale, Tokarczuk trochę zwodzi czytelnika, zwleka z wprowadzeniem motywu zbrodni. Wprawdzie już na początku dowiadujemy się o śmierci Wielkiej Stopy, ale w niedługim czasie wychodzi na jaw, iż sąsiad, nie lubiany przez Janinę Duszejko, narratorkę, a zarazem bohaterkę utworu (donosiła na niego na policję, miałyby więc motyw zbrodni), zmarł w wyniku nieszczęśliwego wypadku. Pierwszy nieboszczyk nie jest więc ofiarą morderstwa, lecz tragicznego zbiegu okoliczności – ginie na skutek

¹ Pozostałe cytaty lokalizuję bezpośrednio w tekście głównym, podając w nawiasie numer strony, zawsze według tego wydania.

zadławienia kością ze spożywanej sarniny. Jak widać, na prawdziwe morderstwo czytelnik Tokarczuk musi trochę zaczekać, musi wykazać się większą cierpliwością niż odbiorca klasycznego kryminału.

Tokarczuk – by odwołać się do wyводу Grzegorza Przepiórki – „puszcza do nas oko” (Przepiórka 2010: 188), przewrotnie konstruuje detektywistyczną fabułę, rezygnując z prezentacji przesłanek służących do zdemaskowania przestępcy. Zamiast zręcznie zakamuflowanych, sprytnie włączonych w opowieść okoliczności czterech morderstw otrzymujemy codzienność Janiny Duszejko. Dowiadujemy się o jej zamiłowaniu do astrologii (s. 58, 73), perturbacjach zawodowych (s. 136–137), sukcesach sportowych (s. 297), alergii na słońce (s. 82–83), przyjaźni z Dyziem – eks-ucznem i tłumaczem poezji Blake’a w jednej osobie (s. 85–86) oraz Borysem Sznajderem (s. 184). Razem z główną bohaterką przenosimy się na bal grzybiarzy (s. 230–239), uczestniczymy w obchodach ku czci św. Huberta (s. 275–282). W czasie lektury *Phuga* można odnieść wrażenie, że śledztwo praktycznie się nie toczy; giną kolejne postaci, a wiedza czytelnika na temat zbrodni w ogóle się nie poszerza. Nawet listy pani Janiny do policji pozostają bez odzewu. Tylko od czasu do czasu, stanowiąc za rzadko jak na formułę kryminalną, pisarka daje namiastkę śledztwa. Dopiero w połowie powieści Duszejko otrzymuje wezwanie na komisariat i wówczas staje się wiadome, że „Komendant zginął od uderzenia głową w coś twardego, najprawdopodobniej, gdy spadał z impetem do na wpół zawalonej studni” (s. 115). Kolejna namiastka śledztwa pojawia się w rozmowie Duszejko z Dyziem, gdy ten ujawnia ustalenia policji na temat pieniędzy znalezionych przy zamordowanym Komendancie. Dodaje

także: „I jeszcze coś [...]. Na narzędziu, którym prawdopodobnie zabito Komendanta, były ślady zwierzęcej krwi” (s. 159). Pod koniec powieści, znów za pośrednictwem Dyzia, częściowo również Matogi oraz Janiny Duszejko, mamy namiastkę śledztwa. W dialogu tych trzech postaci pada ważna teza, iż wszystkie ofiary zginęły na skutek uderzenia w głowę; formułowane są też hipotezy: „Najprawdopodobniej Komendant krył jakieś przestępstwa Wnętrzaka. Ale czy miał z tym coś wspólnego Prezes, nie wiemy. Jeżeli zabił Prezes, to kto zabił Prezesa? Możliwy jest motyw zemsty na nich trzech i najprawdopodobniej również w tym przypadku chodzi o interesy. Czy może być prawdą to gadanie o mafii? Czy Policja ma na to jakieś dowody? Bardzo możliwe, że w te mroczne procedury byli zamieszani także inni policjanci, i dlatego śledztwo tak opornie idzie” (s. 267–268).

Tego rodzaju fragmentów, upodabniających omawiany quasi-kryminał do prawdziwego kryminału, jest naprawdę mało. Pisarka – raz jeszcze podkreślmy – zajmuje czytelnika wszystkim, tylko nie śledztwem, właściwie odmawia mu udziału w poszukiwaniu mordercy. Gra Tokarczuk z regułami powieści kryminalnej uwidacznia się także w sposobie rozwiązania szarady detektywistycznej. W finale, w ostatnim rozdziale powieści o zabójstwie, detektyw posługujący się metodą dedukcji przedstawia – by raz jeszcze odwołać się do książki Siewierskiego – „swą <pracę myślową> [...]. Opowiada, jak doszedł do sukcesu” (Siewierski 1979: 38). W świecie Janiny Duszejko, Matogi i Dyzia sprawy układają się inaczej. Po pierwsze nie ma postaci detektywa. Historia ciągu morderstw opowiadana jest w pierwszej osobie przez główną bohaterkę, przestępczynię i jednocześnie narratorkę. Pierwszoosobowa narracja nie jest jednak

czymś wyjątkowym. Warto przypomnieć, że chwytem tym posłużyła się w połowie lat sześćdziesiątych Joanna Chmielewska w *Klinie* (nie zrezygnowała wszakże z osoby detektywa). W niby-kryminale Tokarczuk zabójczynię, a jest nią – przypomnijmy – Duszejko, demaskują przyjaciele – Matoga i Dyzio, nie wchodzą oni jednak w role typowych detektywów. Nie prowadzą dochodzenia, jedynie wskazują na Duszejko, tłumacząc, w jaki sposób wpadli na jej trop. Można ich nazwać pseudo-detektywami, którzy raz jeden tylko dają popis myślenia dedukcyjnego, wnioskowania na podstawie faktów: „My [Dyzio i Matoga – *A.W.*] wiemy, że to ty [Janina Duszejko – *A.W.*] [...] Dlatego tu dzisiaj przyszedliśmy. Żeby coś postanowić. Chcieliśmy cię wywieźć – dodał Matoga grobowym tonem. [...] Wpadliśmy na to, gdy dowiedzieliśmy się, jak zginął Prezes – powiedział cicho Dyzio. – Te żuki. Tylko ty mogłaś to zrobić. Albo Boros, ale Borosa już dawno nie było. Zadzwoiłem wtedy do niego, żeby to sprawdzić. Nie wierzył, ale przyznał, że rzeczywiście zginęły mu feromony, bardzo cenne, z których nie potrafił się wytłumaczyć. Był w swojej puszczy i miał alibi. Długo zastanawiałem się dlaczego, co masz wspólnego z kimś takim jak Prezes, ale potem domyśliłem się, że to musi mieć związek z Dziewczynkami [!]. Zresztą nie ukrywałaś tego, że oni wszyscy polowali, prawda? Wszyscy. I teraz widzę, że polował także ksiądz Szelest” (s. 289–290).

Dla nas ważne jest, że niby-detektywi nie wyjaśniają okoliczności śmierci Komendanta Policji, właściciela lisiej fermy – Wnętrzaka, Prezesa oraz księdza Szelesta. Wyręcza ich w tym Janina Duszejko. W pseudo-kryminale Tokarczuk okoliczności zbrodni ujawnia sama morderczyni, to ona udziela odpowiedzi na podstawowe

pytania: jak zabiła, dlaczego to zrobiła, jakimi motywami się kierowała. Zabójczyni zaprezentowana w *Plugu* – przez co raz jeszcze utwierdzamy się w przekonaniu, że mamy do czynienia z „kryminałem w pastiszowym wydaniu” (Nowacki 2009: 19) – nie zostaje ukarana, dokładnie – ratuje się ucieczką. Duszejko nie dzieli losu kryminalnego zabójcy i nie zostaje postawiona przed wymiarem sprawiedliwości, co więcej – nie ma nawet wyrzutów sumienia, żadnego poczucia winy. W tym pseudo-kryminale – jak powie Czachowska – „zło nie jest nazwane złem, prawdziwej zbrodni nie równoważy kara [...]” (Czachowska 2010: 108). Na dodatek, co świadczy o grze autorki z narracją detektywistyczną, ocalenie Duszejko – czterokrotnej zabójczyni, dokonuje się w sposób pozbawiony prawdopodobieństwa życiowego. Przypomnijmy: policja – nie wiadomo dlaczego – nie odnajduje jej w przeszukiwanym domu; winowajczyni skrywa się w kotłowni, a następnie wymyka się tylnymi drzwiami. Do zmroku przesiaduje w szopie u Profesorostwa, potem przekracza granicę polsko-czeską, gdyż – jak sama mówi – „w Czechach zawsze jest cieplej, to same południowe zbocza” (s. 311).

Nawiązując do przytoczonych „świętych” reguł kryminału, trzeba powiedzieć, że przestępczyni Tokarczuk – wbrew wszelkim zasadom – pozostaje bezkarna, cieszy się wolnością, delectuje przyrodą naszych południowych sąsiadów. Autorka kpi także z „żelaznej” zasady dotyczącej sposobu dokonania zbrodni. Tokarczuk lekceważy regułę mówiącą, iż zabójstwo nie może pochodzić od sił nadprzyrodzonych, nie może być dokonane w sposób irracjonalny. W analizowanym quasi-kryminale wprawdzie nie ma interwencji mocy niebiańskich, ale – co należy podkreślić – Duszejko

rozprawia się z kłusownikami, zabójcami jej psów (które notabene nazywa Córkami, Dziewczynkami!) w sposób niekonwencjonalny, a nade wszystko mało prawdopodobny. Podstawowym narzędziem zbrodni bohaterki *Pługa* – co powinno zastanowić uważnego czytelnika – jest reklamówka z zamrożonymi sarnimi nóżkami, stale przechowywana w turystycznej lodówce w bagażniku samochodu. Duszejko, będąc wicemistrzynią Polski w rzucie młotem z roku 1971, zabija uderzeniem w głowę wspomnianą reklamówką. Wypada tylko rozważyć, czy taki cios rzeczywiście może być śmiertelny. Na uwagę zasługuje fakt, iż na długo przed zdemaskowaniem pani Janina rozpowszechnia sprzeczną ze zdrowym rozsądkiem wieść, iż sprawcami tragicznej śmierci Komendanta, Prezesa, Wnętrza oraz duchownego są zwierzęta, że jest to odwet sarniego rodu na kłusownikach. Wprawdzie bohaterowie przeważnie nie dają wiary tej alogicznej pogłosce, ale Duszejko z uporem powtarza: „To zwierzęta się mszczą na ludziach” (s. 95), „Zwierzęta się na nich [ofiarach zbrodni – A.W.] mszczą za to, że polowali” (s. 164).

W powieści *Prowadź swój pług przez kości umarłych* widać jeszcze jeden zabieg świadczący o tym, że książka jest pastiszem kryminału. Tytuł jest cytatem z liryki mistycznego angielskiego poety Williama Blake’a, z tegoż źródła pochodzą motta poprzedzające wszystkie rozdziały. Tokarczuk – jakby odzegnując się od tradycyjnego kryminału – nie przywołuje klasyków tego gatunku: Arthura Conan Doyle’a, Raymonda Chandlera, Agathy Christie, Doroty Sayers, z polskich mistrzów zaś

Macieja Słomczyńskiego, podpisującego swe utwory pseudonimem Joe Alex, czy wspomnianej już Joanny Chmielewskiej, lecz stawia na autora, który z narracją detektywistyczną nie ma nic wspólnego.

Niniejsza refleksja upoważnia do postawienia tezy, iż Tokarczuk, pewnie w ramach odpoczynku po powieściach trudnych, igra z konwencjami tradycyjnego kryminału. Pisarka lekceważy „żelazne” przepisy stale obecne w narracji detektywistycznej, traktuje je bardzo swobodnie, wręcz pobłażliwie. W *Pługu* oferuje czytelnikowi banalną zagadkę kryminalną. Poza tym rezygnuje z wielu elementów stanowiących wizytówkę kryminału. W jej powieści nie ma detektywa, metody dedukcji, czyli wnioskowania na podstawie przesłanek, te ostatnie zresztą pojawiają się okazjonalnie, występują stanowczo za rzadko. W *Pługu* brakuje zarówno motywu kary za popełnione zbrodnie, jak i w pełni przekonującej, wiarygodnej metody zabójstwa. Wydaje się wszakże, że gra Tokarczuk z regułami kryminału daleko bardziej zasługuje na uwagę niż ideologiczna warstwa powieści, wypełniona – jak powiedzieliśmy – akcentami proekologicznymi czy antychrześcijańskimi. Przed laty Andrzej Kuśniewicz w *Korupcji*, zaś Wojciech Żukrowski w *Zapachu psiej sierści* wprowadzili wątki kryminalne w celu uatrakcyjnienia swych powieści, mających jeszcze szereg innych walorów. W omawianym utworze (jak dotąd – najślabszym w dorobku Tokarczuk) z kolei gra konwencjami detektywistycznymi jest elementem najatrakcyjniejszym, najlepszym, z pewnością bardziej godnym zainteresowania niż podjęta przez autorkę tematyka.

Bibliografia

BROWARNY, W., 2010. Gatunek sudecki. *Odra*, 9, 129–130.

BURKOT, S., 2010. *Literatura polska 1939–2009*. Warszawa: PWN.

CAILLOIS, R., 1967. Powieść kryminalna, czyli jak intelekt opuszcza świat, aby oddać się li tylko grze... In: R. CAILLOIS. *Odpowiedzialność i styl: Eseje*. Warszawa: PIW, 167–178.

CZACHOWSKA, A., 2010. Hiperpoprówność Olgi Tokarczuk. *Twórczość*, 3, 102–108.

DELIMATA, M., 2010. Na kontrze. Z Emilią Sadowską rozmawia... *Czas Kultury*, 4, 78–82.

DOBIEGAŁA, A., 2010. Kobieta u pług. *Fraza*, 3/4, 322–324.

DUNIN, K., 2010. Pisarka. *Odra*, 5, 3–4.

GÓRSKA, W., 2010. Prococtwa Blake'a znad trucheł. *Migotania, Przejaśnienia*, 1, 44.

LAREK, M., 2010. Moralitet w objęciach popu. *Teatr*, 11, 20–21.

MARTUSZEWSKA, A., 1997. Topika polskiej dwudziestowiecznej literatury popularnej. In: A. MARTUSZEWSKA. *Ta trzecia: problemy literatury popularnej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 119–135.

NOWACKI, D., 2009. Czy wypada jeść mięso? *Gazeta Wyborcza*, 275, 19.

OSTASZEWSKI, R., 2009. Te, co skaczą i fruują...zabijają? *Fa-art*, 4, 68–70.

OSTROWSKA, I., 2010. Noir w kostiumie ekologii. *Czas Kultury*, 6, 98–100.

PRZEPIÓRKA, G., 2010. Kobieta, która widzi inaczej niż wszyscy. *Kresy*, 1/2, 186–190.

SIEWIERSKI, J., 1979. *Powieść kryminalna*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza RSW Prasa-Książka-Ruch.

Słownik literatury popularnej, 1997. Red. T. ŻABSKI, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 320–324.

SOBIERAJ, S., 2010. Thriller moralny...w innym kontekście. *Przejaśnienia, Migotania*, 1, 44.

SOBOLEWSKA, J., 2009. Błąd w oprogramowaniu świata: Rozmowa z Olgą Tokarczuk o jej nowej książce, niezgodzie na cierpienie, porządku astrologicznym i o tym, czego zazdrości Czechom. *Polityka*, 45, 60–62.

TOKARCZUK, O., 2009. *Prowadź swój pług przez kości umarłych*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

WIERZEJSKA, J., 2010. Idź za pługiem z radością. *Nowe Książki*, 3, 10–11.

Anna Wzorek

The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Research interests: contemporary Polish literature, popular literature and culture, interwar period drama (1918–1939)

OLGA TOKARCZUK'S GAME WITH THE RULES OF CRIMINAL NOVELS: THE CASE OF *PLOUGH THROUGH THE BONES OF THE DEAD*

Summary

This article presents the game Olga Tokarczuk plays with criminal narration as based on her novel, *Plough Through the Bones of the Dead* (2009). The main problem is that this famous writer, recipient of numerous prestigious awards, here disregards

Anna Vzorek

Jano Kochanovskio universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: šiuolaikinė lenkų literatūra, populiarioji literatūra ir kultūra, tarpukario laikotarpio drama (1918–1939)

OLGOS TOKARCZUK ŽAIDIMAS SU KRIMINALINIO ROMANO TAISYKLĖMIS (*PLOUGH THROUGH BONES OF THE DEAD*)

Santrauka

Straipsnyje pristatomas Olgos Tokarczuk žaidimas su kriminaliniu pasakojimu, kurio pagrindas yra jos pačios romanas, publikuotas 2009 metais *Plough Through Bones of the Dead*. Pagrindinė problema ta, kad garsi rašytoja, gavusi nemažai prestiži-

a series of “iron” rules that have guided detective novels for ages to write a pastiche of a criminal novel. The analysis reveals that Tokarczuk retreats from common frameworks of criminal novels, only making a delicate reference to the problem of an “island.” The writer also discards the rule that a murder has to be the starting point for the criminal plot. She not only delays the moment of introduction of the criminal motive, but also, contrary to the abovementioned “iron” rules, avoids presenting the prerequisites necessary to unmask the criminal. She is far more interested in the daily life of the protagonist/narrator than in the circumstances surrounding the four murders. In the world created by Tokarczuk, there is no detective who conducts an investigation. At the end of this quasi-criminal novel, the very perpetrator discloses the secret of the mysterious deaths. Tokarczuk’s rather free attitude toward the rules of the criminal novel is also manifested in her choice to leave the murderer unpunished. Moreover, the author introduces an improbable method of crime. In *Plough Through the Bones of the Dead*—a title which also provides proof that this is a pastiche of a criminal novel—one will not find any references to classical criminal novels, but quotations from William Blake’s mystic poetry.

KEY WORDS: contemporary literature, criminal novel, Olga Tokarczuk, pastiche, popular novel.

nių apdovanojimų, ignoravo daug „geležinių“ taisyklių, kuriomis vadovaujamasi detektyvinių romanų kūryboje nuo neatmenamų laikų. Ji parašė kriminalinio romano imitaciją.

Teksto analizė parodė, kad Tokarczuk nesilaiko dažniausios nusikaltimo romano konstrukcijos ir pateikia tik subtilią užuominą apie „salos“ problemą. Rašytoja atsisako taisyklių, pagal kurias atspirties tašku kriminaliniame siužete privalo būti žmogžudystė. Autorė ne tik atitolina kriminalinio motyvo įvedimo akimirka, bet, priešingai minėtoms „geležinėms“ taisyklėms, atsisako pristatyti prielaidas, būtinas nusikaltėlio demaskavimui. Ji labiau domisi kasdieniu pagrindinio veikėjo ir tuo pat metu pasakotojo gyvenimu, nei keturių žmogžudysčių aplinkybėmis. Pasaulyje, sukurtame Tokarczuk, nėra detektyvo, kuris atliktų nusikaltimo tyrimą. Šio tariamo kriminalinio romano pabaigoje pats kaltininkas atskleidžia paslaptingos mirties paslaptį. Gana laisvas Tokarczuk požiūris į kriminalinio romano kūrimo taisykles taip pat demonstruojamas paliekant žudiką nenubaustą. Be to, autorė siūlo neįtikinamą nusikaltimo būdą.

Romane *Plough Through Bones of the Dead*, kurio pavadinimas taip pat yra kriminalinio romano imitacijos įrodymas, nerasime jokios užuominos apie klasikinį kriminalinį romaną, vietoj to retkarčiais cituojama Williama Blake’o mistinė poezija.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: šiuolaikinė literatūra, kriminalinis romanas, Olga Tokarczuk, imitacija, populiarusis romanas.

Gauta 2013 05 20

Priimta publikuoti 2013 07 15